

DUTOR CHOLG'U SOZI TARIXI VA TARAQQIYOTI

Qurbonova Mukammalxon Ma'murovna - ilmiy rahbar

O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat instituti

Farg'ona Mintaqaviy Filealining "Xalq ijodiyoti" kafedrasi dotsenti

Nozimaxon Ahmedova Normatjon qizi

O'z DSMI FMF Xalq ijodiyoti kafedrasi, Professional ta'lim

Cholg'u ijrochiligi guruhi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Dutor cholg'u asbobi, shuningdek, Dotara yoki Dotar deb ham ataladi, Janubiy Osiyoning turli mintaqalarida, xususan Bangladesh, Hindiston va Nepalda uzoq tarix va madaniy ahamiyatga ega bo'lgan strelkali musiqa asbobidir. Uning rivojlanishi va evolyutsiyasi vaqt o'tishi bilan o'ziga xos xususiyatlarini shakllantirib, uni ushbu mintaqalarda an'anaviy musiqaning qadrligi qismi qilib qo'ydi. Ushbu maqolada Dutor asbobining tarixi va rivojlanishini tadqiq qilamiz.

Kalit so'zlar: Dutor, o'xshash asboblari, dizayni va qurilishi, ikki strelka, ma'naviy, an'anaviy ravishda.

Dutor asbobining kelib chiqishini qadimgi zamonlardan izlash mumkin, chunki u qadimgi strelkali asbob rudra Veenadan paydo bo'lgan deb taxmin qilinmoqda. Dutor asboblarning lute oilasiga mansub bo'lib, u Sitar va Tambura kabi boshqa shunga o'xshash asboblarni o'z ichiga oladi. U ikkita asosiy komponentni o'z ichiga oladi: an'anaviy ravishda quritilgan qovoq yoki yog'ochdan tayyorlangan rezonator va iplarni ushlab turadigan bo'yin.

Dutorning dizayni va qurilishi asrlar davomida o'zgarishlarni boshdan kechirdi, mintaqaviy ta'sirlarga moslashib, musiqiy uslublarni rivojlantirdi. Dastlab Dutor ikkita asosiy ipga ega edi, shuning uchun uning nomi "Dutor" bengal tilida "ikki strelka" degan ma'noni anglatadi. Biroq, vaqt o'tishi bilan to'rt yoki hatto besh kabi ko'proq strelkalarga ega bo'lgan variantlar paydo bo'ldi, bu esa musiqachilarga keng ko'lamli melodik imkoniyatlarni taqdim etdi.

Tarixda Dutor cholg'u asbobi xalq musiqa an'analari, unga qo'shilgan hikoya va diniy odatlarda juda muhim o'rin tutgan. U odatda Bengalda paydo bo'lgan mistika va ruhiy qidiruv bilan bog'liq janr bo'lgan Baul musiqasida qo'llanilgan. Dutorning jonli va rezonansli tovushi Baul musiqasining ifodali va introspektiv tabiati bilan sinonim bo'lib qoldi.

Dutorning mashhurligi xalq musiqalaridan tashqari o'sib, klassik va yarim klassik janrlarda ham o'z o'rnini topdi. Iste'dodli musiqachilar murakkab usullar va improvizatsiyalarni o'z ichiga olib boshladilar, instrumentning imkoniyatlarini kengaytirdilar va ifodaning yangi o'lchamlarini tadqiq qildilar. Uning xarakterli

tovushi va ko'p qirraliligi uni professional musiqachilar orasida ham, havaskorlar orasida ham sevimli asbob qilib qo'ydi.

Zamonaviy davr paydo bo'lishi bilan Dutor asbobi gullab-yashnashda davom etdi, an'anaviy mohiyatini saqlab qolgan holda o'zgarayotgan davrlarga moslashdi. An'anaviy hunarmandchilik usullari hali ham yuqori sifatli asboblarni yaratish uchun qo'llangan bo'lsa-da, texnologiya sohasidagi yutuqlar ommaviy ishlab chiqarilgan Dutorlar ishlab chiqarishga imkon berdi, bu esa orzu-umidli musiqachilarga qulaylikni oshirdi.

Bugungi kunda Dutor butun Janubiy Osiyo bo'ylab madaniy bayramlar, musiqiy ko'rsatuvlar va an'anaviy tantanalarning ajralmas qismi bo'lib qolmoqda. U o'zining o'ziga xos tovushi va musiqaga olib keladigan emotsional chuqurligi bilan san'atkorlar va asir tinglovchilarni ilhomlantirishda davom etmoqda. Instrumentning boy tarixi va madaniy ahamiyati uni qo'llab-quvvatlaydigan jamoalar uchun meros va o'zlikni anglashning qadrliligi ramzi qilib qo'yadi.

O'zbek mumtoz musiqasi serjihat va buyuk ma'naviyat namunasi sifatida namoyon bo'lib kelgan. Binobarin, ushbu musiqa namunalari ijod, san'at turi bo'lib qolmasdan, balki madaniyatning muhim bir qismi sifatida ham o'rganilishi lozim. O'zbek mumtoz musiqasi shunday keng ko'lamlilik, uning qamrab olmagan mavzulari kamdan kam topiladi. Xalq o'zi kuylayotgan ashulalarga, dostonlariga, maqomlari va cholg'u kuylariga insonni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashga ta'sir ko'rsata oluvchi tarbiyaviy mavzularni singdira olgan. Ushbu musiqa namunalari orqali xalq yuragidagi dardlarini, mehr-muhabbatini, ishqiy kechinmalarni, orzuistaklarini bayon qilib kelgan. Darhaqiqat o'zbek milliy cholg'ulari o'zining rang-barangligi va jozibadorligi bilan boshqa xalqlardan ajralib turadi. Azal-azaldan har bir o'zbek xonadonida biror bir cholg'u asbobi bo'lgan. Hozirgi kunda ham bu an'ana davom etmoqda. Ushbu maqolamizda o'zbek xalqining sevimli cholg'usi bo'lmish "Dutor" sozi va uning tarixiy taraqqiyoti haqida to'xtalib o'tishni lozim topdik. "Xorazmning kushon davriga oid ma'naviy-madaniy yodgorliklar juda boy va ajoyibdir. Jumladan, 1945-1950 yillar mobaynida olib borilgan eramizning III-IV asriga oid Tuproqqal'a saroyining qazish ishlari vaqtida juda ko'p sonli devoriy yozuvlar topilgan bo'lib, ular orasida uchta musiqiy cholg'uning tasviri ham aniqlangan. Bular: oltita torli kichik arfa, ikkita torli kichik udsimon cholg'u va qumsoat shaklidagi ikkiyoqlama zarbli cholg'u. Va ushbu uchta cholg'uga monand uchta musiqachi ayollar tasviri. Sozandalardan biri bo'lgan, arfa chalayotgan ayol tasviri juda mashhur bo'lsa, qolgan ikkitasi esa deyarli hech qayerda chop etilmagan"

"Sopol idishlarga tushirilgan tasvirlarda sakkizta cholg'u ushlab turgan sozandaning qiyofasi va sopol xumdon devorining bir tomoniga bir rel'efli tasvirlar ishlangan. Barcha haykalcha va rel'eflar turli davrlarga mansub bo'lib, meloddan avvalgi IV-III asrlardan eramizning I asrigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Har bir

haykalchaga bittadan musiqiy cholg‘u tasviri to‘g‘ri kelib, rel’eflarga ham shunchadan tasvirlar tushirilgan. Shunday qilib, jami 9 ta cholg‘u asbobi mavjud ekanligi aniqlanadi. Ularning barchasi turli cholg‘ular guruhiga mansub. Torli guruhlarda to‘qqiz torli, burchakli arfa, besh torli kifara, to‘rt torli udsimon cholg‘u va oltita, ikkitorli dutorni eslatuvchi, rezonator shakli bo‘yicha ikki kichik guruhga bo‘linuvchi sozlar mavjud. Ikkita haykalcha va rel’efdan tashqari bu sopol idishlardagi tasvirlar chop etilmagan”

“Amir Temur va Temuriylar davrini, mubolag‘asiz, nafaqat o‘zbek xalqining, balki butun Yakin va O‘rta Sharq ellarining musiqa san‘ati jadal ravnaq topgan, kamolot cho‘qqisiga erishgan, chinakam Uyg‘onish davri bo‘lgan deyish mumkin. Zero, bu xalqlar yagona davlatni tashkil etib, o‘zaro samarali madaniy aloqalar o‘rnatibgina qolmay, ayni vaqtda Osiyo va Ovro‘paning eng yirik mamlakatlari bilan ham ma‘naviy bog‘lanish imkoniyatiga ham ega bo‘lganlar.¹

Xulosa qilib aytganda, Dutor cholg‘u asbobining tarixi va rivojlanishi Janubiy Osiyo musiqa va madaniy an‘analari evolyutsiyasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Dutor oddiy ikki strelkali cholg‘u asbobi sifatida kelib chiqishidan kelib chiqib, yanada murakkab va ko‘p qirrali asbobga aylandi, u turli xil his-tuyg‘ular va musiqiy uslublarni ifodalashga qodir. Uning turli janrlarda doimiy mashhurligi va mavjudligi uni Bangladesh, Hindiston va Nepalning musiqiy merosining qadrligi qismi qilib qo‘yadi, shu bilan birga butun dunyo bo‘ylab musiqa ixlosmandlarining e‘tibori va hayratini ham to‘playdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Т.Зуфаров., “Соз ва созгарлик тарихи”., Т-2014;
2. I.Rajabov. Maqomlar. T., 2006;
3. Расултоев.Ж. Ўзбек дутор ижрочилиги. Т., 1997;
4. Беляев В. “Музыкальные инструменты Узбекистана” Москва-1933 год;
5. М.Тошева.“Буюк Темур ва мусика” Зўр Тасвир газетаси. - Т., №14(1113). 2019. - Б.10-11;

¹ "Oriental Art and Culture" Scientific Methodical Journal / ISSN 2181-063X Volume 3 Issue 4 / December 2022
Tursunoy Dodo qizi Laminova